

Popluhár, Dominik

George Soros ako "pojmový Žid" v naratívne slovenského politického spektra

Sacra. 2024, vol. 22, iss. 2, pp. 7-26

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81089>

Access Date: 09. 01. 2025

Version: 20250108

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

George Soros ako „pojmový Žid“ v naratívne slovenského politického spektra

George Soros as a “Conceptual Jew” in the Narrative of the Slovak Political Spectrum

Bc. Dominik Popluhár, FIF UK Bratislava, Katedra porovnávacej religionistiky
e-mail: popluhar11@uniba.sk

Abstract

The study analyses conspiratorial statements of Slovak politicians about George Soros. The author methodologically applies Zygmunt Bauman’s concept of the so-called “conceptual Jew” to the statements of Slovak politicians about George Soros. In the study, the author analyses the statements of politicians from the parties SMER – SSD, LSNS, Republika, Slovenské Hnutie Obrody, and of former presidential candidate Štefan Harabin. The author does not neglect the aspect of humor and caricature. The author then puts the statements of Slovak politicians about George Soros into the broader historical context of anti-Semitic conspiracy theories.

Keywords

conspiracy theories, George Soros, conceptual Jew, antisemitism

Kľúčové slová

konšpiračné teórie, George Soros, pojmový Žid, antisemitizmus

Úvod

Meno Georgea Sorosa sa vyskytuje pomerne často vo výrokochoch a vyhláseniach slovenských politických predstaviteľov. Či už ide o politikov zo strany SMER – Slovenská sociálna demokracia (SMER – SSD), prípadne politikov zo spektra krajnej pravice, ich naratív vykresľuje Sorosa ako externý rozkladný prvok, ktorý môže za všetky možné zlá a neduhy v krajine. So Sorosom narábajú väčšinou ako s univerzálnou bez tvarou hmotou, ktorú vždy prispôbia spoločenskej či politickej situácii. Soros v mnohých prípadoch slúži ako obetný baránok. George Soros má židovský pôvod, hoci pochádza z Maďarska, žije a pôsobí v USA ako zámožný finančník a filantrop. Motív bohatého Žida zo zahraničia, ktorý sa pokúša svojimi aktivitami rozložiť národ a krajinu zvnútra, nie je vôbec nový, má svoju tradíciu naprieč celým európskym kontinentom. Ide o starú konšpiračnú teóriu s mnohými variáciami v novom šate.

V práci sa zameriavame na analýzu výrokov jednotlivých politikov o Sorosovi a následne sa ich snažíme zaradiť do historického kontextu sprisahaneckých konšpiračných teórií. Zamýšľame sa nad spôsobom a príčinami manipulácie s menom Georgea Sorosa. Snažíme sa vyjasniť, kedy je kritika Georgea Sorosa antisemitská a kedy je naopak legitímna. Už hneď v úvode je dobré si vyjasniť kvôli vysokej frekvencii výrazu, či píšeme slovo „Žid“ s veľkým alebo malým začiatočným písmenom. Vzhľadom na skutočnosť, že Židov v práci vnímame v kontexte moderného antisemitizmu ako národ a nie ako náboženskú skupinu, budeme písať veľké začiatočné písmeno.

Metodológia práce

Pri koncipovaní práce sme vychádzali z troch hlavných hľadísk – aplikačného, analytického a historicko-komparatívneho hľadiska. George Soros pôsobí nielen v rétorike a povedomí politikov, ale aj médií ako univerzálny nosič významov a charakteristík, ktoré sprisahanecké teórie pripisujú Židom v modernej antisemitskej rovine od 19. storočia (Hruboň, 2021: 28). Preto sme sa rozhodli aplikovať na Georgea Sorosa koncept tzv. „pojmového Žida,“ ktorý zaviedol poľsko-britský sociológ, Zygmunt Bauman. Bauman definuje „pojmového Žida“ nasledovne: „Pojmový Žid bola sémanticky preťažená jednotka, zahŕňajúca a miešajúca významy, ktoré mali ostať oddelené. Tým sa stal prirodzeným protivníkom ktorejkoľvek sily, čo sa usilovala o vytýčenie a dokonalé zabezpečenie hraníc.“ (Bauman, 2002: 70). To znamená, že ide o modelového Žida na mieru, ktorému sa pripisujú rôzne stereotypy, povery či fámy. Zároveň slúži ako popis subjektu, voči ktorému sa treba vymedziť, čiže sa stretávame aj s kreovaním obrazu nepriateľa. Čo je však najdôležitejšie, väčšinou ide o neexistujúcu osobu, čo nie je prípad našej práce. V kontexte práce vnímame Georgea Sorosa skôr ako projekčnú plochu, na ktorú premietajú politici svoj implicitný antisemitský, no explicitný sprisahanecký naratív s rôznymi pohnútkami. Nakoľko v práci často narábame s termínom antisemitizmus, je dôležité poznamenať, že ho vnímame v kontexte tzv. „pracovnej definície“, s ktorou operuje Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva a Európska agentúra pre základné práva.¹

Pramenný materiál sme získali hlavne prostredníctvom analýzy textového a audiovizuálneho materiálu na sociálnych sieťach Facebook (Meta), Telegram a Youtube. Pri zbere dát sme mali problém dopátrať sa k starším príspevkom Luboša Blahu, ktorému spoločnosť Meta zrušila účet vzhľadom na porušovanie práv komunity, keď vyzýval vo svojich príspevkoch na násilie. Problému sa podrobnejšie venujeme v nasledujúcej kapitole. Podobný problém sa vyskytol aj pri Štefanovi Harabinovi, ktorému spoločnosť Meta tiež zmazala konto za šírenie ne-

¹ „Antisemitizmus je isté vnímanie Židov, ktoré sa môže prejaviť ako nenávisť k Židom. Rétorické a fyzické prejavy antisemitizmu sú namierené proti židovským alebo nežidovským jedincom a / alebo ich majetku, proti inštitúciám židovskej komunity a náboženským ustanovizniám. Navyše, terčom takýchto prejavov môže byť tiež štát Izrael, chápaný ako židovské kolektívum. Antisemitizmus často obviňuje Židov z konšpirácie poškodzujúcej ľudstvo a často sa používa na obvinenie Židov z „toho, prečo veci nefungujú“. Je vyjadrený v hovorenom a písanom prejave, vizuálnych formách a konaní a používa zlomyseľné stereotypy a negatívne charakterové črty [...] Avšak kritiku Izraela podobnú tej, aká býva vnesená proti akejkoľvek inej krajine, nemožno považovať za antisemitskú.“ (Porat, 2011: 97, autorov vlastný preklad).

vhodného obsahu. Výroky politikov z strán *Ludová strana Naše Slovensko* a *Republika* sme získali aj na základe textovej analýzy straníckych novín *Naše Slovensko*, dostupných online.

Dáta sme zozbierali najmä z vyjadrení *Luboša Blaha* a *Roberta Fica* (strana *SMER – SSD*), reprezentantov krajne pravicových politických subjektov *Ludová strana Naše Slovensko (LSNS)*, *Republika*, *Slovenské Hnutie Obrody (SHO)* či bývalého kandidáta na prezidenta *Štefana Harabina*. Výber politických subjektov sme zvolili na základe skutočnosti, že vyššie spomenuté politické strany a politici sa vyjadrovali o *Georgeovi Sorosovi* s vysokou frekvenciou na rôznych platformách od februára roku 2018, kedy došlo k vražde novinára *Jána Kuciaka*, až do roku 2023. Počas rokov 2018–2023 začali najmä politickí predstavitelia strany *SMER – SSD* šíriť konšpiračné teórie o *Georgeovi Sorosovi*. Dôvodov sprisahaneckej rétoriky v tomto období je veľa: neobjasnená vražda novinára a s tým súvisiaci politický pád *SME-Ru* či pandémie koronavírusu. Inými slovami, odohralo sa priveľa zásadných komplikovaných udalostí, ktoré potrebovali uspokojivé vysvetlenie. Spoločenská atmosféra plná neistoty predstavuje živnú pôdu pre konšpiračné teórie a mnohé z nich sa spájali práve s menom *Georgea Sorosa*. Zároveň tieto politické subjekty používali sprisahanecké spojenie so *Sorosom* ako prostriedok na diskreditáciu svojich oponentov. Vyššie spomenuté politické subjekty sme sa rozhodli skúmať z dôvodu, že inklinujú k iliberálnym tendenciám s autoritárskymi predispozíciami. *Ivan Kalmar* považuje termín iliberalizmus za synonymický s populizmom, autoritarstvom či nacionalizmom (Kalmar, 2024: 13). Nie je náhoda, že práve politici z iliberálneho spektra často používajú konšpiračné teórie ako svoj pracovný nástroj.

Dáta z prostredia sociálnych sietí sme následne podrobili historickej komparácii so sprisahaneckým židovským naratívom od konca 19. storočia, cez obdobie *Slovenského štátu* či vlády komunistov. Ďalší zásadný koncept, prostredníctvom ktorého interpretujeme naratív slovenských politikov o *Georgeovi Sorosovi* je tzv. *retrotópia*. *Retrotópia* predstavuje „epidémiu nostalgie“. Sú to: „[v]ízie umiestnené do stratenej / odcudzenej / opustenej, ale nie mŕtvej minulosti, namiesto toho, aby boli pripútané k ešte nezrodenej, a tak neexistujúcej budúcnosti“ (Bauman, 2017: 10). *Epidémia nostalgie* je výsledkom, resp. súhrou nespočetných spoločenských faktorov súčasného sveta. Slovom *Zygmunta Baumana*: „Neistota, nestabilita a krehkosť sú najrozšírenejšie (a najbolestivejšie pociťovanou) súčasťou súčasnej životnej situácie.“ (Bauman, 2020: 215). *Minulosť* predstavuje stabilné, pevné zázemie, zatiaľ čo *budúcnosť* pôsobí neisto. Je evidentná tendencia vrátiť sa do bezpečia, do pevne zakorenenej minulosti. S *epidémiou nostalgie* pracuje vo svojich statusoch aj *Luboš Blaha*. Vo svojich príspevkoch, ako uvidíme nižšie, často kombinuje podmanivé obrazy z obdobia komunizmu s obrazmi katastrofickej budúcnosti. Práca s *nostalgiou* môže mať aj ďalší rozmer, ktorý rozvineme v nasledujúcich riadkoch. *Záblesky nostalgie* môžu aktivovať dobové kultúrne kódy, ktoré pretrvávajú v kolektívnej pamäti.

Interpretácia naratívu o Georgeovi Sorosovi a jeho zaradenie do historického kontextu

Stručne o Georgeovi Sorosovi

George Soros (*1930) sa narodil v Maďarsku ako Schwartz György. Vyštudoval ekonómiu vo Veľkej Británii, odkiaľ sa v roku 1956 presťahoval do USA, kde o pár rokov získal občianstvo. Pohyboval sa v prostredí búrz, kde nadobudol značný majetok. V 80. rokoch podporoval sociálne a politické hnutia naprieč Východnou Európou. V roku 1993 založil Nadáciu otvorenej spoločnosti (Open Society Foundation), ktorej cieľom mala byť podpora vzniku tolerantných spoločností. Sorosove nadácie dnes podporujú ľudskoprávne organizácie vo viac ako 100 krajinách. George Soros je známy aj založením a financovaním Stredoeurópskej univerzity (Central European University) v Budapešti. Stredoeurópska univerzita vznikla v roku 1991 a je zameraná najmä na štúdium humanitných odborov na základe amerického vzoru. Maďarský premiér Viktor Orbán vykreslil Stredoeurópsku univerzitu ako piatu kolónu a od roku 2019 sa univerzita musela presunúť do neďalekej Viedne. Netreba osobitne zdôrazňovať, že Viktor Orbán vykresľuje Sorosa ako svojho úhlavného nepriateľa (Kalmar, 2024: 32). George Soros teda podporuje otvorené spoločnosti aj prostredníctvom zakladania vzdelávacích inštitúcií, ako je aj Stredoeurópska univerzita. V snahe eliminovať aktivity univerzity ako piatej kolóny možno vidieť okrem sprisahaneckého aspektu aj isté antiintelektuálne tendencie. Sprisahanecká rétorika má spolu s antiintelektualizmom podiel na šírení konšpiračných teórií.

Osobný čistý majetok Georgea Sorosa sa odhaduje na sedem miliárd amerických dolárov. Sorosa zvyknú označovať ako „tieňového bábkového majstra.“ V strednej Európe pracuje so sprisahaneckým Sorosovým naratívom z vládnucich politikov najmä maďarský premiér Viktor Orbán, ktorý obviňuje Sorosa z pokusov o islamizáciu Európy prostredníctvom riadenej migrácie. Na Slovensku s týmto naratívom pracuje Robert Fico, ako uvádzame nižšie, pričom dominuje téma organizovania štátneho prevratu v roku 2018. George Soros býva kritizovaný za spôsob, akým nadobudol veľké množstvo majetku, avšak cieľom práce nie je posúdiť či analyzovať tento aspekt. Ako trefne vystihol vo svojej štúdii Armin Langer, prečo je Soros častým terčom kritiky: je Žid, je liberál a je bohatý (Langer, 2021). Treba zdôrazniť, že nie všetka kritika Georgea Sorosa je antisemitská, resp. sprisahanecká. V poslednom čase sa ozývajú kritické hlasy voči Sorosovi aj zo židovskej komunity. Na jar 2023 vzniklo v USA zoskupenie Židia proti Sorosovi. Tejto skupine prekážajú Sorosove aktivity najmä smerom k štátu Izrael (Nižňanský & Hrabovský, 2013: 138). Vidíme, že George Soros je kritizovaný vo viacerých rovinách, preto nemôžeme každú kritiku smerom k Sorosovi považovať za antisemitskú. Je dôležité všimnúť si, v akom kontexte je kritika vyslovená, kto ju vyslovuje a akým spôsobom. Jedným dychom treba ešte dodať, že konšpiračné teórie nepredstavujú legitímny spôsob kritiky.

Židovské svetové sprisahanie – stará téma v novom šate

Moderné sprisahanecké teórie o celosvetovom židovskom sprisahaní sú produktom moderného antisemitizmu z konca 19. storočia. Tieto procesy sú výsledkom myšlienkových prúdov z obdobia osvietenstva, ako je napr. rozvoj trhového hospodár-

stva, liberalizmus, nacionalizmus či sekularizácia antijudaistických stereotypov. Práve v osvietenstve vzniká obraz Židov už nie ako náboženskej skupiny, ale ako obraz akejsi uzavretej cudzej skupiny, ktorá sa veľmi netúži vzdať svojej povahy (Wistrich, 2002: 28). Útoky voči Židom v kontexte moderného antisemitizmu možno vnímať aj ako útok voči modernite, ktorú charakterizoval kapitalizmus, pacifizmus či liberalizmus. Príchod modernity znamenal eróziu starého spoločenského poriadku a starých hodnôt. Zygmunt Bauman to rozvinul nasledovne:

Pre väčšinu členov spoločnosti znamenal príchod modernosti deštrukciu poriadku a istôt; Židia boli zasa vnímaní ako skupina, čo stojí blízko centra deštruktívneho procesu. [...] Prvým dopadom modernosti na situáciu európskych Židov bol ich výber za primárny terč protimodernizačného odporu. Prví moderní antisemiti boli hovorcami antimodernosti (Bauman, 2002: 78–80).

Veľmi trefne to vystihla aj Hannah Arendtová: „Židia sa ako národne neukotvený celoeurópsky element stali predmetom všeobecnej nenávisťi a pohrdania pre svoje bezúčelné bohatstvo a absenciu moci.“ (Arendtová, 2018: 63). Bohaté židovské rody ako napr. Rothschildovci sa aj v kontexte rastúcich spoločenských nerovností, ale aj pretrvávajúcich antijudaistických sekularizovaných stereotypov stávali základom mnohých konšpiračných teórií. Viaceré definície konšpiračných teórií sa zhodujú v tom, že ide o nepodložené, neoverené informácie, ktoré sa snažia varovať pred potenciálnym nebezpečenstvom. Z historickej perspektívy konšpiračné teórie neveria oficiálnym zdôvodneniam, resp. pristupujú k nim veľmi selektívne a fakty si inštrumentalizujú podľa ľubovôle. Pokiaľ ide o aktérov konšpiračných teórií, často sú to príslušníci menšinových komunít, ktoré stelesňujú potenciálne „cudzí“, nebezpečný element (Panczová, 2017: 14). Vo všeobecnosti možno povedať, že v konšpiračných teóriách dlho prevládala predstava o židovskom sprisahaní na ovládnutie sveta v rôznych modifikáciách (Byford, 2011: 120). Pre porozumenie historického vývoja sprisahaneckých teórií je ešte dôležité spomenúť *Protokoly sionských mudrcov*. Ide o „najslávnejší podvrh.“ Text opisuje údajné plány Židov na ovládnutie sveta. Tento podvrh mal byť vytvorený v Paríži agentmi Ruskej cárskej tajnej polície v 19. storočí (Nižňanský & Hrabovský, 2013: 143). Sprisahanecké teórie potrebujú zlosynov a darebákov, ktorých nachádzajú v Rothschildovcoch či Sorosovi. Norman Cohn to výstižne popísal slovami: „Mýtus o židovskej svetovej konšpirácii predstavuje modernú adaptáciu starej démonickej tradície.“ (Cohn, 2005: 26).

Dobovú atmosféru sa pokúsime vystihnúť na dvoch konkrétnych historických príkladoch. Prvým je tzv. Dreyfusova aféra, ktorá sa odohrala vo Francúzsku v roku 1894. Alfred Dreyfus bol dôstojník židovského pôvodu vo francúzskom generálnom štábe, ktorého obvinili a odsúdili za špionáž v prospech Nemecka. Aféra bola vo Francúzsku živá veľmi dlho, dokonca aj po druhej svetovej vojne. Na Dreyfusovom prípade môžeme vidieť, ako sa antisemitizmus stáva politickou zbraňou (Arendtová, 2018: 146–180). Dreyfusova aféra vo svojej dobe zdvihla silnú vlnu antisemitizmu. Okrem toho Dreyfusova aféra umocnila spoločenskú polarizáciu vo Francúzsku. Ako tvrdí historička Anne Applebaumová (2020: 172–173), túto dynamiku si uvedomovala aj vtedajšia intelektuálna spoločnosť, ako to vidno, keď významný spisovateľ spisovateľ Romain Rolland nazval tento spor „zápasom

dvoch svetov“. Časť spoločnosti bola presvedčená o Dreyfusovej vine. Šlo o tzv. „Antidreyfusovcov“, ktorí sa vnímali ako „skutoční“ Francúzi. Tých, čo nazerali na Dreyfusa ako na nevinného, vnímali ako posluhovačov cudzej mocnosti. Jedným z Antidreyfusovcov bol aj Edouard Drumont, zakladateľ antisemitských novín *La Libre Parole*, na stránkach ktorých obviňoval Židov z toho, že chcú zničiť Francúzsko. Alfred Dreyfus bol nakoniec rehabilitovaný v roku 1906, avšak francúzska spoločnosť rozdeľoval Dreyfusov po celé 20. storočie. Práve na Dreyfusovej afére možno vidieť, ako prostredie neistoty, v tomto prípade kontroverzný súdny proces, predstavuje živnú pôdu pre šírenie konšpiračných teórií, ktoré poskytujú na jednej strane privilegovaný pocit poznania „pravdy“, na druhej strane odbúravajú svojimi zisteniami pocit neistoty, čím zabezpečujú logickú koherenciu sveta (Applebaum, 2020: 163–168).

Druhým príkladom politizácie antisemitizmu je tzv. Hilsneriáda z roku 1899. Išlo o obvinenie z rituálnej vraždy. Neďaleko obce Polná sa našlo mŕtve dievča Anežka Hružová. Bolo obdobie krátko pred sviatkom Pesach a z vraždy obvinili miestneho židovského chlapca Leopolda Hilsnera. Hilsnerova aféra nabrala celoeurópsky rozmer, ohlas mala aj v USA. Obvinenia z rituálnej vraždy siahajú až do stredoveku. V 19. storočí sa v strednej Európe prvýkrát objavuje obvinenie z rituálnej vraždy v roku 1882 v uhorskom Tisza Eszlári. Moderné obvinenia z rituálnej vraždy sa spájali s kriminalizáciou Židov a celé sa to nieslo v duchu sexuálneho tabu, pričom boli Židia vykresľovaní ako nenásytní predátori so zvrhými sexuálnymi praktikami (Szabó, 2014: 102–104). Netreba zdôrazňovať, že podobné stereotypy o Židoch sa inštrumentalizovali v rámci politického boja. V kontexte Dreyfusovej či Hilsnerovej aféry môžeme pozorovať, ako sa antijudaistický naratív mení na moderný politický antisemitizmus s pretrvávajúcimi stereotypmi. Nesmieme zabúdať, že práve koncom 19. storočia prebiehala v Strednej Európe aj židovská emancipácia a asimilácia. Hoci sa Židia z legislatívneho hľadiska stali plnoprávnymi občanmi, antijudaistické predsudky zo strany väčšinového obyvateľstva či katolíckej cirkvi pretrvávali aj naďalej (Rybářová, 2010: 35).

Kontexty a transformácia antisemitizmu v Uhorsku a ČR

Problematiku vzťahov Židov a majoritného obyvateľstva v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia môžeme vnímať z hľadiska nenaplnených kolektívnych práv menšín v národnostnom zákone z roku 1868 (zák. č. 44/1868). V roku 1867 však v Uhorsku prijali tzv. emancipačný zákon (zák. č. 17/1867), vďaka ktorému získali Židia politickú a občiansku rovnoprávnosť. Skutočnosť, že emancipačný zákon bol prijatý o rok skôr ako národnostný zákon vnímali slovenské elity ako gesto toho, že na Židoch vláde záleží viac ako na iných národnostiach v Uhorsku (Krekovičová & Panczová, 2013). Od Židov sa na revanš za emancipačný zákon očakávalo, že sa asimilujú smerom k dominantnej maďarskej kultúre, aby počet Maďarov vzrástol aspoň na štatistickej úrovni oproti iným národnostiam. Tým pádom mala elita hlásiaca sa k maďarskej národnosti väčšiu legitimitu v rámci uhorskej časti monarchie (Krekovičová & Panczová, 2013).

Karikatúrne vyobrazenia Židov bolo častou a populárnou témou v mnohých dobových periodikách. Židia boli často karikatúrne vyobrazovaní v satiricko-humoristickom časopise *Černokňažník* (1861–1864, 1876–1910). Vďaka početným židovským karikatúram vznikali a posilňovali sa v širšom povedomí mnohé stereotypy

o Židoch, ktoré boli prítomné v spoločnosti aj predtým. Napríklad Židia boli vyobrazení ako zradcovia národa a maďaróni. V kontexte obvinenia z rituálnej vraždy v Tisza Eszlári prevládali v 80. rokoch 19. storočia obrazy Židov ako rituálnych vrahov. Ďalej to boli obrazy Židov ako šľachticov či záletníkov. V neposlednom rade šlo o obraz Žida ako univerzálneho strojcu zla v krajine v kontexte stereotypu o židovskom ovládnutí sveta (Krekovičová & Panczová, 2013). Túto rovinu je dôležité zdôrazniť pre kontext predkladanej práce.

Ako výstižne píše Ivan Kamenec: „Židovskí občania si prinášali do novej republiky zaťažujúce dedičstvo vlastného pomaďarčenia.“ (Kamenec, 2020: 19). Po vzniku I. ČSR boli Židia vnímaní ako nedôveryhodní najmä kvôli tomu, že používali maďarčinu ako hovorový a kultúrny jazyk. Boli stelesnením starého režimu. V rámci politického zápasu hrali so „židobolševickou kartou“ najmä agrármci, ktorí ju obracali proti sociálnym demokratom (Szabó, 2014: 220–224).

Na Slovensku boli prítomné nasledujúce roviny antisemitizmu. Ako prvá bola dominantná kresťanská, resp. náboženská rovina antisemitizmu, ktorý sa prejavoval najmä antijudaistickými stereotypmi. Objavujú sa aj obvinenia zo spojenia Židov so slobodomurármi. Druhá rovina antisemitizmu bola národná, ktorá vychádzala najmä z toho, že Židia sa medzi sebou rozprávali prevažne po maďarsky alebo po nemecky, tým pádom boli vnímaní ako podozriví protinárodný živel. Tretia rovina – hospodárska – bola na Slovensku dominantná, čo bolo vidno najmä počas arizácií v období počas vojnového slovenského štátu. Posledná rovina je politická rovina, kde boli Židia vnímaní buď ako liberáli (dedičstvo stereotypu z Uhorska), prípadne boli obviňovaní zo židobolševizmu, nakoľko mnohí predstavitelia komunizmu mali židovský pôvod (Nižňanský & Hrabovský, 2013: 204–208).

Hoci sa vyskytovala rasová definícia Žida v tzv. Židovskom kódexe (nar. č. 198/1941), rasový typ antisemitizmu nenašiel širšiu odozvu medzi obyvateľstvom, kde dominovala kresťanská morálka a hodnotový systém. V období počas vojnového Slovenského štátu mal obraz Žida najčastejšie dvojakú podobu. Prvým typom zobrazenia bol obraz židobolševika, ktorý nabral na intenzite najmä po začiatku nacistickej invázie do Sovietskeho zväzu v júni 1941. Druhým typom zobrazenia bol Žid ako „západný plutokrat“, obraz opäť nabral na intenzite po vyhlásení vojny USA a Veľkej Británii (Nižňanský et al., 2016: 43–44).

Antisemitizmus nezmišľoval ani po holokauste, zmenila sa len jeho výrazová a významová kvalita. Môžeme to vidieť počas obdobia komunizmu, keď sa výraz „židovský“ nahrádza pojmom „sionistický“. Dokladajú to vykonštruované politické procesy s antisemitským pozadím, ktoré v Československu odštartovali procesom s Rudolfom Slánskym a skupinou ďalších jedenástich Židov a dvoch nežidov, ktorí boli obvinení z protištátneho sprisahania a velezrady. Obvinenia vychádzali z premisy, že do bezpečnostných služieb na Slovensku mali byť dosadení sionisti, ktorých cieľom malo byť poškodenie komunistickej strany a štátu. Pokiaľ išlo o Slovensko, tak sa k tomu pridružili aj obvinenia z tzv. buržoázneho nacionalizmu, čiže snáh o vytvorenie vlastného štátu, v ktorom mala nastať reštaurácia kapitalizmu. Konšpiračná teória o svetovom židovskom sprisahaní mala počas obdobia komunizmu dve základné roviny – prvá rovina dominovala do 60. rokov 20. storočia, v ktorej prevládali naratívy o rozložení štátneho aparátu zvnútra. Po potlačení tzv. Pražskej jari a počas normalizácie prišlo nové východisko – sprisahanecká teória o ovládnutí sveta ostáva, avšak pridáva sa aj ideologická rovina v podobe kapitaliz-

mu, ideologickej diverzity či liberalizmu, prevládajú teda externé faktory (Bumová, 2011). Môžeme vidieť, že obdobie komunizmu značne prispelo k rozvoju sprisahaneckého naratívu o židovskom svetovom sprisahaní, ktoré malo byť namierené proti národným záujmom a rozkladať štát nielen zvonka, ale aj zvnútra.

Počiatok výraznej politickej inštrumentalizácie

O Georgeovi Sorosovi sa už v deväťdesiatych rokoch hanlivo, ba dokonca až antisemitsky vyjadroval vtedajší predseda Slovenskej národnej strany (SNS) Ján Slota. V roku 1994 sa vyjadril pre rakúsky týždenník *NEWS* č. 43: „Pozrite sa predsa na toho superfinančného žraloka Georgea Sorosa. So svojou enormnou židovskou lobby za chrptom je to najväčší nepriateľ našej politiky. Veď len v USA žije 60 miliónov Židov.“ (Slota, 1994). O rok neskôr sa Ján Slota vyjadril pre českú TV Nova o prípadnom zákaze vstupu Georgea Sorosa na územie Slovenskej republiky: „Je to nehoráznosť z jeho strany a to, čo robí proti Slovenskej republike sa nijak ináč vyjadriť, len, že vyvoláva o mne skutočne hnus.“ (99corgon99, 2017). Na doplnujúcu otázku redaktora, či bude žiadať, aby mal George Soros zamedzený prístup do Slovenskej republiky sa Ján Slota vyjadril nasledujúco: „Ja by som žiadal aj niečo viac... no nech si každý domyslí...“ (99corgon99, 2017). Vo vyjadreniach Jána Slotu vidieť otvorený antisemitizmus vo viacerých rovinách. Evidentná je najmä ekonomická vrstva antisemitizmu, pričom sa pridáva aj implicitný nacionálny rozmer (Cibulka, 1999). Môžeme vidieť, že v naratíve Jána Slotu je George Soros ekvivalentom pre protinárodné sprisahanie. Ide však ešte o pomerne nesystematickú formuláciu, ktorá je explicitne antisemitská. Post-komunistický antisemitizmus, ktorý bol prítomný najmä na začiatku a v priebehu 90. rokov vyplýval z rýchlej spoločenskej transformácie a ontologickej neistoty (Vašečka, 2006). Konšpiračné teórie o židovskom sprisahaní z počiatku 90. rokov môžu byť vyjadrením šoku zo spoločenskej transformácie, ktorá nastala po roku 1989. Odohralo sa priveľa zmien, ktoré potrebovali uspokojivé vysvetlenie. Podobne ako po prvej svetovej vojne narástla popularita *Protokolov sionských mudrcov* (Cohn, 2005: 78), tak v 90. rokoch narastá popularita konšpiračných teórií o sprisahaní Georgea Sorosa. Ide o starý motív v novom prevedení. Práve tu začína Soros vystupovať v kategórii „pojmového Žida,“ ktorého prítomnosť v spoločnosti, rovnako ako aj zvýšená miera antisemitizmu v spoločnosti podľa Baumana indikuje napätie a eróziu starých spoločenských istôt (Bauman, 2002: 72).

Sofistikovanejší naratív pozorujeme u maďarského premiéra Viktora Orbána, ktorý dáva Georgea Sorosa najmä do súvislosti s migračnou krízou. Robert Fico, vtedajší slovenský premiér začína narábať so sprisahaneckým naratívom Sorosa po vražde novinára Jána Kuciaka (Langer, 2021). Robert Fico pripisuje vo svojej rétorike sprisahanecký charakter Sorosovým aktivitám, ktorých cieľom mala byť výmena jeho vlády za vládu, ktorá bude reprezentovať Sorosove záujmy. V tomto prípade sa odкрýva nacionálna rovina sprisahaneckej teórie v podaní Fica. To, ako strana SMER – SSD komunikovala naratív o Georgeovi Sorosovi vystihuje citát z knihy poslanca strany SMER – SSD, Luboša Blahu, podrobnej analýze jeho rétoriky sa venujeme nižšie:

Celé sa to začalo vraždou Jána Kuciaka v roku 2018. Potrebovali sa zbaviť Roberta Fica, a tak šíрили konšpiračné teórie o tom, že vraždu novinára má na svedomí jeho vláda. Ukázalo sa, že to bola len gigantická lož. Klasický scenár farebných revolúcií, známy pod skratkou – majdan. (Blaha, 2022: 6).

Luboš Blaha Sorosa otvorene nespomína, no jeho rétorika naznačuje, že za pádom vlády Roberta Fica stojí nejaký externý faktor sprisahania, ktorého cieľom je eliminovať vládu.

Ukážkový príklad sprisahaneckého politického naratívu o Sorosovi, bola tlačová konferencia strany SMER – SSD, kde Robert Fico spolu s Lubošom Blahom vysvetlil údajné Sorosove prepojenia na slovenské médiá či politikov. Tlačová konferencia sa odohrala 22. 4. 2021. Poslanci strany SMER – SSD nazvali tlačovú konferenciu príznačným názvom – *Welcome to Slovakia Mr. Soros*. Robert Fico mal pripravenú relačnú pojmovú štruktúru, na ktorej vysvetľoval rôzne prepojenia na Georgea Sorosa v slovenskom mediálnom priestore, pričom Sorosa vykresľoval ako podvodníka celosvetového formátu a predstaviteľov slovenských médií ako jeho „verných sluhov“. Hoci sa Robert Fico aj Luboš Blaha vymedzujú voči obvineniam z antisemitizmu, ich vyjadrenia majú sprisahanecký, implicitne antisemitský nádych: „Začal by som teda oficiálnym privítaním pána Sorosa na Slovensku. Vitám ho oficiálne, pretože on je tu neoficiálne minimálne od roku 1989. Konečne sa ukazuje, ako to tu na Slovensku je a čo za tým je.“ (Smer – SSD, 2021). Dôležité slovo je „neoficiálne,“ pretože vyvoláva dojem sprisahaneckých štruktúr, ktoré Robert Fico vo svojom prejave „dešifruje“. Ak sa niekto (v našom prípade Robert Fico či Luboš Blaha) vymedzuje voči obvineniam z antisemitizmu, treba zbystriť pozornosť, pretože za každým takýmto vymedzením nasleduje povestné „ale“. K problematike implicitných antisemitských vyjadrení politikov sa vo svojej rozsiahlej teoretickej práci o antisemitizme vyjadril aj Daniel J. Goldhagen: „Človek, ktorý pre politický zisk, ale bez vnútorného presvedčenia či nepriateľstva hovorí jazykom antisemitizmu je antisemita“ (Goldhagen, 2021: 39).

Ficov sprisahanecký naratív ma viacero rovín. Prvá rovina, ktorú sme prezentovali v poslednom Ficovom výroku je rovina, ktorá má odhaliť sieť sprisahaní, a tak pôsobiť na emócie voličov. Umocňuje tým strach, jednu z najsilnejších emócií, ktorá vyvoláva pocit náhleho ohrozenia a má mobilizačný potenciál (Drábik, 2019: 77). Zároveň vidno aj politickú rovínu ľavicovej konšpiračnej teórie, ktorá sa vymedzuje voči vplyvu kapitalizmu a USA (Cassam, 2021: 27). Robert Fico teda narába so sprisahanecko-konšpiračnou teóriou aj v zápale politického boja proti svojim oponentom: „Je hanebné, aby prezident, hlava štátu [Andrej Kiska – pozn. autora] si šiel po pokyny do súkromných priestorov pána Sorosa v New Yorku. [...] Možno Kiska dostáva na tomto stretnutí priame pokyny, čo sa bude na Slovensku diať.“ (Smer – SSD, 2021). Fico manipuláciou sleduje viaceré roviny, ktoré sa vzájomne prelínajú, pričom dominantná je vždy tá, ktorá zodpovedá náladám v spoločnosti a zapadá do politicko-spoločenského *modu vivendi*. Je paradoxné, že Robert Fico, ale aj iní predstavitelia strany SMER – SSD sa na jednej strane hrdo hlásia k antifašistickému odkazu Slovenského národného povstania, zároveň však nemajú problém šíriť a vytvárať konšpiračný naratív o svetovládnom Židovi (Sorosovi). Podobné sprisahanecké teórie o svetovládnych židovských ambíciách v minulosti

pomohli rozdúchať nenávistné plamene fašizmu, voči ktorému sa strana SMER – SSD ostro vymedzuje.

Naratív Ľuboša Blahu o Georgeovi Sorosovi

Pri zbieraní a analýze dát Ľuboša Blahu sme mali skomplikovanú situáciu tým, že facebookový profil Blahu bol zablokovaný kvôli porušovaniu pravidiel komunity. Ľuboš Blaha vyjadruje svoje stanovisko aj vo svojej knihe zakázaných statusov.² Blaha pokračoval ďalej v publikovaní statusov na sociálnej sieti Telegram, kde má aktívne konto od 3. 3. 2022. V práci sme sledovali a analyzovali jeho príspevky, ktoré uverejnil od začiatku svojho pôsobenia na Telegram, až do konca novembra 2023. Za ten čas napísal o Georgeovi Sorosovi 66 príspevkov. O Sorosovi sa vyjadruje v rôznych rovinách, ktoré sme rozdelili na nasledujúce kategórie.

A. Mediálna rovina

Ľuboš Blaha vo svojich príspevkoch označuje novinárov „mainstreamového“ prúdu ako neobjektívnych, pričom za ich prácou údajne stoja finančné kruhy Georgea Sorosa: „Prestali ste byť novinármi. Likvidujete slobodu. Každého, kto má iný názor, osočujete a gniavite. Sú za vami milióny z rôznych sorosovských fondov a prostredníctvom svojej mediálnej sily viete ľuďom zničiť život.“ (Blaha, 2022c). Blaha sa okrem Sorosa vymedzuje aj voči novinárom, ktorých vníma ako nepriateľov. Nie náhodou ide o novinárov z médií, ktoré boli v minulosti a aj v súčasnosti sú kritické k strane SMER – SSD: „Zastavme korupciu je oligarchický pravicovo-liberálny projekt, ktorý nadštandardne spolupracuje so Sorosovým denníkom SME a vznikol iba kvôli tomu, aby slniečkari mohli kopať do Smeru.“ (Blaha, 2023d). Sprisahanecký naratív Blahu v oblasti médií môžeme vnímať v dvoch rovinách. Prevláda ľavicová rétorika sprisahaneckého naratívu, v ktorom kritizuje najmä politiku USA a kapitalizmu a na druhej strane môžu jeho vyjadrenia smerom k novinárom slúžiť ako prostriedok na odpútanie pozornosti od skutočných štrukturálnych problémov, ktoré novinári vo svojich článkoch kritizujú (Cassam, 2021: 85). Sprisahanecké teórie podobného typu odľahčujú svedomie šíriteľov tým, že umožňujú obviniť za skutočný stav vecí niekoho iného, v našom prípade Sorosa (Nižňanský & Hrabovský, 2013: 143). Mediálna rovina naratívu môže byť pôsobivá preto, lebo v minulosti mali Židia výrazné zastúpenie v žurnalistike (Wistrich, 2002: 50).

B. Rovina vojny

Ľuboš Blaha sa často vyjadruje aj k vojnovým udalostiam na Ukrajine. Za pôvodcu konfliktu vníma vo svojich príspevkoch USA, pričom George Soros slúži v jeho rétorike ako stelesnený princíp zla, reprezentant geopolitických záujmov Spojených štátov amerických. V príspevku s názvom „Sorosova vojna,“ interpretuje vojnové

² „V tejto totalitnej atmosfére došlo k bezprecedentnému rozhodnutiu americkej korporácie Meta, ktorá prevádzkuje sociálnu sociálnu sieť Facebook. Bolo zlikvidované moje politické konto na tejto sieti a o pár týždňov zrušili aj moje osobné konto, kde som mal množstvo súkromných kontaktov a fotiek. Zdôvodnenie – vraj som vyzýval k násiliu, keď som ironicky požadoval, aby upálili každého, kto nemá v okne ukrajinskú vlajku. A vraj som dehumanizoval amerických občanov tým, že som slovenských vládných politikov označoval za amerických hafajov. Samozrejme – absurdné. Obyčajná zámienka.“ (Blaha, 2022: 10).

udalosti nasledovne: „A dnes Soros zarába na vojne a zbrojení cez akcie, ktoré má v americkej zbrojovke Raytheon.“ (Blaha, 2023a). Podobné obvinenia Židov z profitovania z vojny môžeme vidieť počas obdobia slovenského štátu (1939–1945), keď vyšiel v Ludových novinách dňa 24. 8. 1941 článok s názvom *Najväčší vinníci sú Židia*. Židom sa však v minulosti pripisovala akákoľvek činnosť, ktorá ohrozovala spoločnosť, stelesňovali prototyp vnútorného či vonkajšieho nepriateľa (Panczová, 2017: 74). S obrazom nepriateľského „Žida“ (Sorosa) narába Blaha ako s ničiteľom sveta a ľudskej populácie: „Neriešia, že Soros v Davose vyzýval k tretej svetovej vojne a de facto vyhubeniu ľudstva. Len kvôli nenávisti k Rusku.“ (Blaha, 2022d). Práca so strachom je aj v tomto príspevku viac než evidentná. Motív Žida ako ničiteľa hodnôt je v modernom prevedení využívaný v rôznych formách od 19. storočia, kedy boli Židia spájaní s príchodom modernosti a deštrukciou starých istôt (Bauman, 2002: 78).

C. Politická rovina

V politickej rovine naratívu Blahu o Sorosovi možno pozorovať kľúčový moment – vzájomné prepájanie vonkajšieho nepriateľa (George Soros) spolu s vnútorným nepriateľom (Zuzana Čaputová, Ludovít Ódor atd.). Týmto prepojením sa vytvára sprisahanecká štruktúra, pričom dávanie konkrétnych politikov do súvislosti so Sorosom môže na jednej strane poslúžiť ich diskreditácii v očiach voličov a na druhej strane legitimizácii politikov strany SMER – SSD, ktorá sa týmto prepojením štylizuje do postavenia ochrancov národa pred „posluhovačmi cudzích mocností“. Čaputová či Ódor patria do liberálneho politického spektra, čo môže Blaha využiť na ich diskreditáciu v očiach svojho publika, nakoľko v centre slovenskej národnej emancipácie absentovali hodnoty liberálnej demokracie. Slovami sociálneho antropológa Juraja Buzalku: „Liberalizmus sa od Štúra pokladal u nás v mnohých ohľadoch sa dodnes pokladá za hriech.“ (Buzalka, 2023: 105). Ľuboš Blaha nazýva svojich oponentov na pravidelnej báze „Sorosovými ľuďmi“: „Dnes sme prišli so závažným obvinením – predseda Čaputovej vlády, magister Ódor je Sorosov človek. Pracuje na Stredoeurópskej univerzite, ktorú financuje Soros. Takzvaná úradnícka vláda bude koalíciou Progresívneho Slovenska a OĽaNO, bude to sorosovsko-matovičovská banda.“ (Blaha, 2023b). Pokiaľ ide o historickú paralelu, vzájomné obviňovanie a nadávanie do agentov nemusí byť len záležitosťou komunizmu. Už v 80. rokoch 19. storočia nazval uhorského premiéra Kalmána Tiszu, antisemitsky ladený kňaz Ignác Zimándy „Rothschildovým agentom“ (Rybářová, 2010: 143). Špeciálny priestor venuje Blaha prezidentke Zuzane Čaputovej, ktorá sa v jeho výrokoch stáva objektom judaizácie, pripisuje jej implicitné židovské črty tým, že okrem Sorosa prepája Zuzanu Čaputovú aj s Goldmanovcami: „A to len preto, lebo som upozornil, že je dlhodobo financovaná americkými mimovládami. Počnúc Goldmanovcami až po Sorosa.“ (Blaha, 2019: 102).

D. Rovina migrácie

Ľuboš Blaha nie je prvým politikom, ktorý spája Georgea Sorosa s migračnou krízou. Už maďarská vláda na čele s Viktorom Orbánom obviňovala Georgea Sorosa z pokusu o islamizáciu Európy prostredníctvom migrácie (Langer, 2021). Treba zdôrazniť, že konšpiračné teórie o islamizácii Európy predstavujú samostatnú ka-

tegórii (Bergmann, 2021). Luboš Blaha opäť aj pri téme migrácie obviňuje svojich politických oponentov, ktorých dáva do súvislosti s Georgeom Sorosom:

ČAPUTOVÁ SLŮŽI SOROSovi, PRETO SEM PŮŠŤA MIGRANTOV! Tu sa vytvára ilúzia, že sem Čaputovej vláda púšťa tisíce migrantov, pretože sú neschopní babráci, ale skutočný dôvod je, že oni ich sem chcú púšťať – lebo sú sorosovskí fanatici, veria v multikulturalizmus a nasilu pretláčajú svoju slniečkarsku ideológiu. (Blaha, 2023c).

Blaha spoločne s Orbánom prepájajú konšpiračnú teóriu o vplyve Georgea Sorosa a o islamizácii Európy, pričom ich naratív často obsahuje islamofóbné až rasistické prvky. Strach z utečencov má svoje historické paralely v dejinách Uhorska. V 80. rokoch 19. storočia prúdili do Uhorska židovskí utečenci z Ruska cez Halič. Na pôde parlamentu sa vyskytlo niekoľko petícií s cieľom obmedziť ich prúdenie do krajiny, pritom však ich dosah na demografický obraz Uhorska bol zanedbateľný. Napriek tomu vzbudzovala ich prítomnosť v krajine negatívne reakcie a emócie. Na tomto príklade môžeme vidieť, ako podvedome pracuje či už Orbán, ale aj Blaha s kultúrnymi kódmi minulosti, prostredníctvom ktorých mobilizujú nielen voličov, ale aj nenávisť (Rybářová, 2010: 48).

Blaha svojou rétorikou o migrácii zároveň vytvára pocit strachu a neistoty z migrantov. Tento problém rozvieme v ďalšej časti, kde sa venujeme pravicovým politickým subjektom.

E. Ekonomická rovina

George Soros je známy najmä svojimi finančnými aktivitami v rôznych oblastiach. Luboš Blaha neopomína ani túto rovinu problematiky a interpretuje ju z ľavicového ho spektra konšpiračných sprisahaneckých teórií o židovskej svetovláde:

Americký prezident Biden je takisto milionár. Narodil sa v bohatej rodinke a jeho svet je svet plutokratov. Mimočodom, kampaň mu platil jeden z najbohatších ľudí v USA George Soros. Na čele Francúzska stojí iný milionár. Macron. V minulosti investičný bankér v Rothschildovej banke. Hovorí mu – prezident pre bohatých.“ (Blaha, 2022b).

Vidíme, že Blaha okrem Sorosa pracuje aj s motívom Rothsildovcov, ktorý bol v antisemitsko-konšpiračných kruhoch populárny najmä koncom 19. a v priebehu 20. storočia. Luboš Blaha sa zároveň snaží týmto naratívom vysvetliť zložité problémy finančného sveta jednoduchým zovšeobecnením, čo je charakteristická črta konšpiračných teórií (Kyša, 2016). Treba však povedať, že tradícia podprahového spájania Židov s negatívami kapitalizmu zostala vlastná mnohým socialistickým hnutiam po celej Európe (Bauman, 2002: 82).

Rétorika krajne pravicových politických subjektov

Rétorika krajne pravicových politických strán a jej reprezentantov sa v istých odieňoch líši od strany SMER – SSD, ktorej východiská sme prezentovali v predošlej kapitole. V naratívne SMER – SSD možno pozorovať ľavicové aspekty konšpiračnej sprisahaneckej teórie, ako je boj proti kapitalizmu či negatívny obraz USA. Zatiaľ čo pri strane SMER – SSD išlo o viac menej implicitné narážky antisemitizmu v prípade Georgea Sorosa, u krajne pravicových extrémistických strán, ako je Ľudová strana Naše Slovensko, Republika či Slovenské Hnutie Obrody ide o explicitnejšiu verziu. SMER – SSD na rozdiel od krajne pravicových hnutí narába so stalinským typom antisemitizmu, keď sa ostrejšie vymedzuje voči USA a kapitalizmu (Rucker, 2001: 242–243). Tieto strany sú charakteristické ultranacionalistickými prvkami, čiže zdôrazňovaním práv jedného národa nad druhým a odmietaním akýchkoľvek liberálnych inštitúcií či revizionistickými sympatiami k fašistickému slovenskému štátu (Drábik, 2019: 31). Krajná pravica vykresľuje Georgea Sorosa ako národného nepriateľa. Na to, aby bola krajná pravica úspešná, potrebuje vytvoriť pocit národného ohrozenia. Mýty o národnej hrozbe sú vodou na mlyn pre krajne pravicové politické zoskupenia (Fielitz & Marcks, 2022: 44). Podľa Ruth Wodak sa pravicový populizmus netýka len konkrétnej rétoriky, ale aj jej obsahu. Znamená to, že narábajú so skutočnými, ale aj imaginárnymi hrozbami (Wodak, 2015: 22). George Soros môže zároveň slúžiť ako rétorický inštrument na zahmlievanie straníckych káz: „Tragikomédia. Slniečkári, mimovládky a mainstreamové médiá namiesto riešenia kradnutia miliárd eur štandardnými politikmi či riešenia iných závažných vecí, tu riešia vymyslené a nepodstatné pseudokauzy Mariana Kotlebu.“ (Kotleba, 2018).

Naratív Ľudovej Strany Naše Slovensko

Grigori Mesežnikov vo svojom článku rozlišuje tri podoby antisemitizmu v súčasnom slovenskom spoločensko-politickom priestore. Prvá rovina predstavuje otvorený antisemitizmus a verbálne či fyzické útoky na židovských obyvateľov. Druhá rovina je charakteristická glorifikáciou Slovenského štátu (1939–1945) a snaha rehabilitovať jej predstaviteľov, napr. prezidenta Jozefa Tisa. Tretia, posledná rovina predstavuje protiizraelské, resp. antisionistické postoje. Práve antisionistická rétorika predstavuje v prípade krajne pravicových politických subjektov ďalšiu strategickú pozíciu pre prekrývanie explicitného antisemitizmu (Mesežnikov, 2012, par. 2). Treba brať do úvahy, že po tragédii holokaustu je nemožné presadzovať myšlienku židovského sprisahania s rovnakým stupňom otvorenosti ako pred holokaustom (Byford, 2011: 60). Hoci LSNS narába najmä s antirómskou agendou, otvorený antisemitizmus v jej radoch je evidentný vo vyjadreniach mnohých jej členov a dá sa vyvodiť aj zo snáh jej predstaviteľov o rehabilitácie Jozefa Tisa. Netreba zabúdať, že viacerí členovia LSNS boli v minulosti trestne stíhaní za šírenie neonacistickej symboliky (Salner, 2020).

Otvorený antisemitizmus aj v súvislosti s Georgeom Sorosom môžeme pozorovať u člena LSNS Marcela Urbana:

Len tak pre zaujímavosť. Dnes je to 117 rokov, čo túto planétu opustil človek ktorý sa pokladá za zakladateľa sionizmu. Nech ti je tam dole riadne horúco, Theodor Herzl. Narodil sa v roku 1860 v Budapešti. Zvlášťne, že o 70 rokov sa tam narodil ďalší satanista, Györdy Schwartz. Dnes známy ako Georg Soros. Asi tam niekde majú hniezdo. (Urban, 2021).

Naratív Mariána Kotlebu o Georgeovi Sorošovi splýva s vymedzením sa voči Európskej únii či USA. Slovensko vníma ako „kolóniu západu“, čo súvisí s jeho krajne pravicovým ideologickým ukotvením:

Soros preukázateľne ovplyvňoval voľby na Slovensku v roku 1998 a dosadil tam Dzurindovu bábkovu vládu, ktorá zatahla Slovensko do EÚ a NATO a urobila z nás kolóniu Západu. Zrejme má na svedomí aj ovplyvňovanie voľieb v nedávnych župných voľbách, prinajmenšom v Banskobystrickom kraji. Je tiež možné, že bude ovplyvňovať aj nasledujúce parlamentné voľby s cieľom odstaviť LSNS. Preto sa nedajme ovplyvniť Sorošovou propagandou cez zapredané médiá a vlastizradné mimovládky, ktoré tento zločinec financuje. (Kotleba, 2017).

Je zaujímavé sledovať, akým spôsobom sa vyvíja obraz nepriateľa krajne pravicových subjektov od 90. rokov 20. storočia. Či už šlo spočiatku o Čechy, Róma, Maďara, prípadne neskôr migrantov, USA, NATO či Sorosa. Obraz nepriateľa bol sekundárnou veličinou, ktorý sledoval primárny cieľ – vyvolanie strachu a pocitu národného ohrozenia (Štefančík & Hvasta, 2019: 93).

Sorosa ako hrozbu vykresľuje LSNS aj vo svojich straníckych novinách *Naše Slovensko*. Podobne ako Luboš Blaha, aj LSNS používa Sorosa ako univerzálny pojmový prostriedok na diskreditáciu svojich politických oponentov. Napríklad číslo z marca 2019 vykresľuje Zuzanu Čaputovú ako kandidátku na prezidentku nasledovne: „[...] otvorene žiada povoliť adopcie deti pre homosexuálov, podporuje potratovú politiku pre Slovákov a otvorenie hraníc pre migrantov, presadzuje aplikáciu Istanbulskeho dohovoru, dlhé roky sa angažovala v mimovládnych organizáciách platených Sorošom.“³ (Naše Slovensko, 2019: 4). Na tomto príklade jasne vidno, čo vníma LSNS ako hrozbu: LGBT+ komunitu, potraty, migráciu a Sorosa. Rovnako ako Luboš Blaha, aj LSNS neustále využíva sprisahaneckú rétoriku proti prezidentke Zuzane Čaputovej, pričom je veľmi ťažké nájsť odlišnosti v ich rétorike. Blaha aj LSNS vykresľujú prezidentku ako protinárodný element a „Sorošovu agentku“ a len vo veľmi málo prípadoch ju nazývajú vlastným menom, skôr prezidentku oslovujú posmešne až hanlivo ako „Žužu“:

Žužu nikdy nemala slovenské srdce. Jej prezidentská kampaň bola jedna z najdrahších v histórii Slovenska. Dnes verne spláca svoje dlhy. Nejde však len o peniaze. Čaputová pochádza z prostredia sorošovských mimovládok, ktorých úlohou je pretláčanie liberálnej agendy a rozklad národných štátov. (Naše Slovensko, 2022: 2).

³ Správne by sa mal písať Soros bez š na konci, v bežnom diskurze sa však často píše „Soroš „namiesto Soros.

Naratív hnutia Republika

Hnutie Republika vzniklo ako nová strana, ale z ideologického hľadiska má veľa spoločného s LSNS, už len preto, že mnohí členovia (ako napr. Milan Uhrík či Milan Mazurek) v dôsledku sporov tento politický tábor opustili. K problematike Georgea Sorosa sa v hnutí Republika vyjadruje najmä Milan Uhrík: „Čaputovej vláda skončila. Chvalabohu! Okrem priklepnutia miliónov pre Sorošove organizácie neurobili ‚odborníci‘ pre Slovensko nič.“ (Uhrík, 2023b). V ďalšom príspevku názorne ukazuje, ako vyzerá sprisahanecký naratív okolo Georgea Sorosa v praxi: „Dobrá správa: Sorošova Nadácia otvorenej spoločnosti sa sťahuje z Európy. Zlá správa: Sťahuje sa preto, lebo vraj väčšinu jej aktivít už aj tak financuje Európska únia. Čo to znamená? Cieľ splnený, Únia ovládnutá. Ide sa útočiť na ďalšie štáty...“ (Uhrík, 2023a). Uhrík prezentuje Sorosa ako hrozbu pre národné štáty, čím len potvrdzuje svoje krajne pravicové pozície. Pokiaľ ide o Milana Uhríka, netreba zabúdať na to, že v roku 2017 nedokázal počas relácie *O 5 minút 12* odsúdiť transportovanie Židov do koncentračných táborov počas obdobia Slovenského štátu. Z otázok sa neustále plazivo vykrúcal a nakoniec konštatoval: „Pretože nie som historik a neviem aké boli historické okolnosti.“ (Rozhlas a televízia Slovenska, 2017). Výroky Milana Uhríka o Sorosovi preto treba vnímať aj v tomto kontexte. Uhríkov antisemitizmus sa po obsahovej stránke nezmenil, len nabral sofistikovanejší nádych.

Naratív Slovenského Hnutia Obrody

Slovenské Hnutie Obrody predstavuje ďalší krajne pravicový subjekt so silným sentimentom k fašistickému Slovenskému štátu. Na čele hnutia stojí Róbert Švec, ktorý sa hlási k odkazu Jozefa Tisa a súčasnú Slovenskú republiku vníma ako pokračovateľku vojnového Slovenského štátu:

Píše sa 1. január 2024 [...] OSĽAVUJEME výročie obnovenia slovenskej štátnosti. Ak by sme nemali náš štát, dopadli by sme ako Moravia, Slezania a iní, ktorí sú dnes iba zemepisným pojmom, bez svojho národného a štátneho ukotvenia. ĎAKUJEME všetkým, ktorí sa začiatkom 90. rokov 20. storočia zaslúžili o vznik druhej Slovenskej republiky. (Švec, 2024).⁴

SHO chce, po vzore Maďarska, presadiť zákon „Stop Soros“:

Štáty okolo nás, nehovoriac o Rusku, Izraeli či Taliansku majú legislatívu, ktorou rôznym spôsobom kontrolujú činnosť tretieho sektora. V júni maďarský parlament prijal zákon Stop Sorosovi, ktorý zaväzuje mimovládky zverejňovať zahraničných sponzorov spolu so zdrojmi svojich príjmov a registrovať sa v zozname agentov. Najvyšší čas klepnúť po prstoch aj agentom cudzích záujmov, ktorí pôsobia na Slovensku. (Švec, 2018).

⁴ Pozri aj iné vyjadrenie Róberta Šveca: „Niektorí ľudia hovoria, že najväčším ‚výdobytkom‘ Nežnej revolúcie je sloboda a údajná demokracia. Pre mňa je najväčším výdobytkom novembra 1989 obnovenie slovenskej štátnosti – vznik druhej Slovenskej republiky. Realita dnešných dní? Faloš a pokrytectvo na každom rohu a so slobodou a demokraciou sa oháňajú tí, ktorí po slobode a demokracii najviac šliapu. Aj to je ‚výdobytok‘ Nežnej revolúcie. Ďakujem, neprosím. Vedeťme zápas o charakter nášho štátu a nepolavíme, pokiaľ tí, ktorí po slobode nášho národa šliapu, neskončia na smetisku dejín.“ (Švec, 2021).

Billboardy s návrhom tohto zákona boli rozvešané po viacerých slovenských mestách. Vo svojich vyjadreniach kritizuje SHO politiku strany SMER – SSD a LSNS. Republiku zas považuje za nedostatočne rúznu:

Na to, že slovenské vlády štedro a dlhodobo dotujú nebezpečné mimovládky, ktoré vyvíjajú aktivity proti nášmu národu a štátu, sme si už (dočasne) zvykli, ale na to, na čo si nikdy nezvykneme je skutočnosť, že takéto financovanie súčasných dočasných vládných predstaviteľov kritizujú predstavitelia Smeru. Teda toho politického subjektu, ktorého vlády nalievali do mimovládok od Sorosa tiež milióny eur. (Švec, 2023).

SHO ďalej obviňuje Georgea Sorosa z migrácie:

Odkaz Sorosa Európe: Nakrmiť a prerozdeliť. Sicílsky prokurátor Carmelo Zuccaro konštatoval, že niektoré európske mimovládne organizácie sú v priamom styku s pašerákmi ľudí a vyslovil podozrenie, že tzv. záchranári dostávajú od pašerákov finančné odmeny za prevoz živého nákladu z líbyjskeho pobrežia k talianskym brehom. (Švec, 2017).

V rovine migrácie môžeme vidieť dynamiku konšpiračných teórií, nakoľko sa prelína konšpiračná teória o „invázii moslimov“ v kontexte utečeneckej krízy spolu so sprisahaneckou teóriou o Georgeovi Sorosovi, ktorí ju má údajne riadiť (Bergmann, 2021).

Naratív Štefana Harabina

Pri zbere dát k Štefanovi Harabinovi sme sa stretli s rovnakým problémom ako pri Lubošovi Blahovi, teda že mu bolo zablokované facebookové konto kvôli šíreniu nevhodného obsahu. Štefan Harabin si vytvoril nový účet na Facebooku 24. 9. 2023. Harabin používa prívlastok „sorosovský“ voči svojim politickým oponentom v snahe o ich zdiskreditovanie v rámci politického zápasu:

Tolerancia Sorosovcov sa nevypláca. Ak sudca nevie, čo na poste sudcu má robiť, musí čeliť disciplinárnemu stíhaniu, ako správne konštatoval Šutaj Eštok, a ak to vie, a napriek tomu koná nezákonne, potom musí čeliť trestnému stíhaniu. Ak chce nová koalícia Sorosovský hnoj odstrániť, musí konať absolútne rázne na všetkých úrovniach. Lebo inak sa dočkajú ešte toho, že ich táto svološ znova účelovo bude zatvárať. Buď ich vyčistia alebo vyčistia oni ich. Od voličov na to dostali jasný mandát. Priestor na kompromis so Sorosovcami nie je. (Harabin, 2023b).

Vidíme, že Štefan Harabin používa pomerne expresívny jazyk, keď hovorí o „Sorosovskom hnoji“ či o „vyčistení“.

U Štefana Harabina je popri ekonomickej, národnej rovine, najdominantnejšou rovínou naratívu o Georgovi Sorosovi práve migrácia. 27. 9. 2023 vydal na svojom Youtube kanáli video s názvom *Čaputová a Ódor chcú na Slovensku Islamský kalfát*, v ktorom hovorí:

Nie je tajomstvom, že migrácia do Európy je riadená a podporovaná sorosovskými organizáciami, ale aj ním riadenými politikmi vo vládných funkciách. [...] Ak sorošovskú chuntu po voľbách vystrieda vláda, ktorá bude hájiť národnostátne záujmy Slovenska. Je jasné, že nebude súhlasiť s povinnými kvótami na prerazdelovanie migrantov. Z tohto dôvodu sa sorosove marionetky Čaputová, Ódor i šéf migračného úradu Orlovský, predtým šéf sorosovskej nadácie otvorenej spoločnosti rozhodli, že tieto kvóty naplnia ešte predtým, než dôjde ku zmene vlády. (Harabin, 2023a).

Pokiaľ ide o rétoriku Štefana Harabina smerom k migrácii, je evidentné, že sa snaží navodiť atmosféru smrteľného zovretia národa inváziou utečencov, čím oživuje nacionalistickú predstavu o „smrti národa“. Tým pádom vzniká mýtický naratív o blížiacom sa konci, z ktorého môže národ zachrániť len „vlastenecký mešias“.

Pokiaľ chce národ prežiť ako celok, musí sa podriaadiť mýtickému imperatívu o záchrane národa navzdory logickej a racionálnej argumentácii (Fielitz & Marcks, 2022: 49–52). Z rétoriky Štefana Harabina možno vyvodit záver, že George Soros pôsobí ako univerzálny obetný baránok, ktorý môže za všetky problémy v spoločenskej, ekonomickej či geopolitickej sfére, prípadne sa do pozície obetných baránkov dostanú osoby verejného života, ktoré dajú do súvisu so Sorosom (Vašečka, 2006). Táto mnohorozmerná nejasnosť je charakteristická pre „pojmového Žida“, ako ho zafinoval Zygmunt Bauman (Bauman, 2002: 72).

Záver

Vo vyjadrení slovenských politikov predstavuje George Soros univerzálnu veličinu, ktorá sa používa ako emocionálna rétorická floskula. V práci sme ukázali, že George Soros sa objavuje vo vyjadreniach slovenských politikov od 90. rokov 20. storočia v časoch, ktoré boli charakteristické post-transformačným spoločenským šokom. Nešlo však ešte o systematickú prácu s naratívom Sorosa, ktorý bol v tých časoch explicitne antisemitský. O systematické narábanie s motívom Georgea Sorosa v rámci strany SMER – SSD sa postaral až Robert Fico po vražde novinára Jána Kuciaka (krajná pravica ako LSNS s tým narábala už predtým), keď tvrdil, že Soros a jemu spriaznené kruhy sa snažia o pád jeho vlády a o následný mocenský prevrat v krajine. O inštrumentalizáciu sprisahaneckého naratívu Georgea Sorosa sa v strane SMER – SSD postaral Luboš Blaha, ktorý mu venuje priestor vo svojich vyjadreniach na sociálnych sieťach. V prípade Blahu ide o lavicovú formu rétoriky konšpiračnej teórie, v ktorej Soros splyva s kritikou USA a kapitalizmu.

Další, kto narába so sprisahaneckým motívom Georgea Sorosa sú krajne pravicové politické subjekty ako je LSNS, hnutie Republika či SHO. Pokiaľ ide o rétoriku krajnej pravice, Sorosa prezentujú z hľadiska krajne pravicových pozícií, teda ako hrozbu pre národ. V naratívne krajnej pravice splyva konšpiračná teória o Sorosovom sprisahaní s konšpiračnou teóriou o islamizácii Európy, ktorú organizuje samozrejme Soros. Tým pádom sa formuje mýtus o národnom ohrození a smrti národa, ktorý vytvára atmosféru, že situácia je vážna a jediné, čo môže pomôcť krajine, sú riešenia ponúkané krajnou pravicou. Netreba zabúdať, že politici z krajnej pravicového politického spektra, ako napr. Milan Uhrík, Marián Kotleba či Róbert Švec sú známi svojimi sympatiami k fašistickému Slovenskému štátu, preto treba vnímať ich vyjadrenia o Sorosovom sprisahaní v tomto kontexte. Treba

však poznamenať, že nie každá kritika Georgea Sorosa je antisemitská a musíme vždy vnímať, kto ju hovorí, v akom kontexte a akým spôsobom. Konšpiračná teória o Georgeovi Sorosovi nie je ničím novým. Nadväzuje na staršie konšpiračné teórie o svetovom židovskom sprisahaní. Konšpiračné teórie o Georgeovi Sorosovi majú potenciál na ďalší výskum, nakoľko so Sorosom narába aj časť maďarskej či americkej politickej scény. Bolo by zaujímavé skúmať vzájomný súvis konšpiračnej teórie a jej rôznych variácií v medzinárodnom kontexte. Podrobnejší výskum by si zaslúžilo najmä obdobie 90. rokov 20. storočia, kedy konšpiračná teória o medzinárodnom vplyve Georgea Sorosa vzniká.

Zoznam použitej literatúry

Pramene

- 99corgon99 (2017/9/14). *George Soros vs. Slovensko, TV Nova 13. 07. 1995*. [Youtube]. Nájdené [15.1.2024] na <https://www.youtube.com/watch?v=IIMZXIm7EHo&t=104s>.
- Blaha, L. (2019). *Nové statusy Luboša Blahu: Slniečkam s láskou*. Bratislava: Mayer Media.
- Blaha, L. (2022a). *Zakázané statusy Luboša Blahu*. Bratislava: Torden.
- Blaha, L. (2022b/5/28). *Slovenská tlač patrí do koša - šírta iba nezmysly a klamstvá. Kto ten intelektuálny odpad, preboha, ešte dokáže čítať?* [Telegram]. Nájdené [15.9.2023] na <https://t.me/s/LubosBlahaSmer>.
- Blaha, L. (2022c/9/22). *Liberálnym médiám zvoní umieračik*. [Telegram]. Nájdené [10.9.2023] na <https://t.me/s/LubosBlahaSmer>.
- Blaha, L. (2022d/10/27). *Západní zbohatlíci ženú svet do jadrovej vojny*. Nájdené [10.10.2023] na <https://t.me/s/LubosBlahaSmer>.
- Blaha, L. (2023a/1/26). *Sorosova vojna*. [Telegram]. Nájdené [15.9.2023] na <https://t.me/s/LubosBlahaSmer>.
- Blaha, L. (2023b/5/9). *K moci sa derie Sorosova vláda*. [Telegram]. Nájdené [15.9.2023] na <https://t.me/s/LubosBlahaSmer>.
- Blaha, L. (2023c/9/12). *Slovensko čelí migračnému infernu a Čaputová zbiera ceny od Nemcov*. Nájdené [2.10.2023] na <https://t.me/s/LubosBlahaSmer>.
- Blaha, L. (2023d/11/23). *Sudcu Milana odsúdili Čaputovej ľudia*. [Telegram]. Nájdené [10.9.2023] na <https://t.me/s/LubosBlahaSmer>.
- Harabin, Š. (2023a/9/27). *Čaputová a Ódor chcú na Slovensku Islamský kalifát*. [YouTube]. Nájdené [14.1.2024] na <https://www.youtube.com/watch?v=aUgCIH3raRU>.
- Harabin, Š. (2023b/11/17) *Tolerancia Sorošovcov sa nevypláca*. [Facebook]. Nájdené [14.1.2024] na <https://www.facebook.com/profile.php?id=61551731453809>.
- Kotleba, M. (2017/11/29). *Soros preukázateľne ovplyvňoval voľby na Slovensku v roku 1998*. [Facebook]. Nájdené [26.10.2023] na <https://www.facebook.com/profile.php?id=100044444739035>.
- Kotleba, M. (2018/3/10). *Tragikomédia*. [Facebook]. Nájdené [10.10.2023] na <https://www.facebook.com/profile.php?id=100044444739035>.
- Naše Slovensko (2019). *Kto je kto? Naše Slovensko*, 2(1), p. 4. Nájdené [26.10.2023] na noviny-rocnik-2-cislo-1.pdf (kotlebovci.sk).
- Naše Slovensko (2022). *Žužu z paláca okupačnú zmluvu podpísala okamžite! Naše Slovensko*, 5(1), p. 2. Nájdené [26.10.2023] na noviny-marec-2022.pdf (kotlebovci.sk).
- Rozhlas a televízia Slovenska (2017/3/26). *O 5 minút 12*. [Televízia]. Nájdené [10.11.2023] na <https://www.rtv.s.sk/televizia/archiv/14036/121410#5479>.
- Slota, J. (1994). *Rozhovor s Jánom Slotom*. *News*, 43.

- SMER – SSD (2021/4/ 22). *Welcome to Slovakia Mr. Soros*. [Facebook]. Nájdené [18.10.2023] na <https://www.facebook.com/profile/100069315335242/search?q=soro%C5%A1>.
- Švec, R. (2017/8/9). *Odkaz Sorosa Európe*. [Facebook]. Nájdené [3.1.2024] na <https://www.facebook.com/robert.svec>.
- Švec, R. (2018/7/11). *Novodobé čudo. Demokracia mimovládna*. Nájdené [17.1.2024] na <https://sho.sk/novodobe-cudo-demokracia-mimovladna/>.
- Švec, R. (2021/11/17). *Realita dnešných dní*. [Facebook]. Nájdené [3.1.2024] na <https://www.facebook.com/robert.svec>.
- Švec, R. (2023/6/10). *KAUZA: Ďalšie milióny eur pre mimovládku od Sorosa*. [Facebook]. Nájdené [3.1.2024] na <https://www.facebook.com/robertsvecsho>.
- Švec, R. (2024/1/1). *Píše sa 1. január 2024*. [Facebook]. Nájdené [3.1.2024] na <https://www.facebook.com/robert.svec>.
- Uhrík, M. (2023a/8/16). *Dobrá správa: Sorošova Nadácia otvorenej spoločnosti sa sťahuje z Európy*. [Facebook]. Nájdené [7.11.2023] na <https://www.facebook.com/ing.milan.uhrik>.
- Uhrík, M. (2023b/10/ 25) *Čaputovej vláda skončila*. [Facebook]. Nájdené [7.11.2023] na <https://www.facebook.com/ing.milan.uhrik>.
- Urban, M. (2021/7/3). *Len tak pre zaujímavosť*. [Facebook]. Nájdené [25.10.2023] na <https://www.facebook.com/profile/10006777449751/search/?q=Soro%C5%A1>.

Sekundárna literatúra:

- Applebaum, A. (2020). *Súmrak demokracie: Zvodné lákadlo autoritárstva*. Bratislava: N Press.
- Arendtová, H. (2018). *Pôvod totalitarizmu I–III*. Bratislava: Premedia.
- Bauman, Z. (2002). *Modernosť a holokaust*. Bratislava: Kalligram.
- Bauman, Z. (2017). *Retrotópia*. Bratislava: Artforum.
- Bauman, Z. (2020). *Tekutá Modernita*. Praha: Portál.
- Bergmann, E. (2021). The Eurarabia Conspiracy Theory. In A. Onnersfors & A. Krouwel (Eds.). *Europe: Continent of Conspiracies* (pp. 36–54). London: Routledge.
- Bumová, I. (2011). Sionizmus a židovský buržoázny nacionalizmus na Slovensku – východiská. In M. Pojar & B. Soukupová (Eds.). *Židovská menšina v Československu v letech 1956–1968: Od destalinizace k pražskému jaru* (pp. 104–118). Praha: Židovské museum.
- Buzalka, J. (2023). *Postsediáci: Slovenský ľudový protest*. Bratislava: Mamaš.
- Byford, J. (2011). *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. London: Palgrave Macmillan.
- Cassam, Q. (2021). *Konspirační teorie*. Praha: Filosofia.
- Cibulka, F. (1999). The Radical Right in Slovakia. In S. P. Ramet (Ed.). *The Radical Right in Central and Eastern Europe Since 1989* (pp. 109–132). University Park: Pennsylvania State University Press.
- Cohn, N. (2005). *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*. London: Serif.
- Drábik, J. (2019). *Fašizmus*. Bratislava: Premedia.
- Fielitz, M. & Marcks, H. (2022). *Digitálny fašizmus: Sociálne médiá ako motor pravicového extrémizmu*. Bratislava: Hadart.
- Goldhagen, J. D. (2021). *Ďábel, ktorý nikdy neumírá: Vzestup a hrozba globálneho antisemitizmu*. Praha: Academia.
- Hruboň, A. (2021). Keď bojujeme za tých, čo nás chcú zničiť. *Historická revue*, 32, pp. 28–33.
- Kalmar, I. (2024). *Bílí, ale ne tak docela: Iliberální vzpoura ve střední Evropě*. Praha: Utopia libri.
- Kamenec, I. (2020). *Po stopách tragédie*. Bratislava: Premedia.
- Krekovičová, E. & Panczová, Z. (2013). Vizuálne stereotypy v časopise Černokňažník v rokoch 1861–1910. *Slovenský národopis*, 61, pp. 31–54.
- Kyša, L. (2016). Od mandelinky k novému rádu sveta. *Dingir*, 19(2), pp. 57–61.

- Langer, A. (2021). The Eternal George Soros: The Rise of an Antisemitic and Islamophobic Conspiracy Theory. In A. Onnersfors & A. Krouwel (Eds.). *Europe: Continent of Conspiracies* (pp. 163–185). London: Routledge.
- Mesezhnikov, G. (2012). *Tri podoby antisemitizmu na Slovensku*. Nájdené [17.1. 2024] na <https://institutpre.blog.sme.sk/c/302705/Tri-podoby-antisemitizmu-na-Slovensku.html>.
- Nižňanský, E. & Hrabovský, M. (2013). *Rasizmus, antisemitizmus, holokaust (anticiganizmus)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Nižňanský, E. et al. (2016). *Obraz nepriateľa v propagande počas II. svetovej vojny na Slovensku*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského Národného Povstania.
- Panczová, Z. (2017). *Konšpiračné teórie: Témy, historické kontexty a argumentačné stratégie*. Bratislava: Veda.
- Porat, D. (2011). The International Working Definition of Antisemitism and Its Detractors. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 5(4), pp. 93–101.
- Rucker, L. (2001). *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers.
- Rybářová, P. (2010). *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*. Bratislava: Pro Historia.
- Salner, P. (2020). Anti-Semitism in Slovakia after the Velvet Revolution of 1989. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 40(4), pp. 32–43.
- Szabó, M. (2014). *Od slov k činom: Slovenské národné hnutie a antisemitizmus (1875-1922)*. Bratislava: Kalligram.
- Štefančík, R. & Hvasta, M. (2019). *Jazyk pravicového extrémizmu*. Bratislava: Ekonóm.
- Vašečka, M. (2006). Sociologický výskum antisemitizmu na Slovensku po roku 1989 v kritickej perspektíve. *Sociológia*, 38(4), pp. 283–312.
- Wistrich, S. R. (2002). *Hitler a holokaust*. Bratislava: Slovart.
- Wodak, R. (2015). *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourse Mean*. London: Sage Publications.